

„SVETI DANI“ KOD PRIMITIVNIH NARODA.

Prof. Dr. Aleksandar Gahs.

Načela dekaloga kao naravnog zakona nalazimo više ili manje kod svih naroda. Treća je zapovijed dekaloga naravni zakon u toliko, koliko čovjek naravnim razumom spoznaje. da neko vrijeme posveti Bogu kao svom Gospodaru i svojoj svrsi. To znači, da rok ili razmak toga vremena i način, kako će ga čovjek posvetiti Bogu, već ne spadaju u opća načela naravnoga zakona nego ovise o različnim kulturnim prilika- ma pojedinih naroda ili o posebnoj objavi Božje volje.

Priznati stručnjak u filozofiji morala V. Cathrein S. J. veli u uvodu svoga na temelju opsežnog etnografskog materijala pisanoga djela: *Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit*¹ izričito ovo: »Unsere Untersuchung beschränkt sich auf die Pflichten, die im natürlichen Sittengesetze im Dekalog enthalten sind, und auch in Bezug auf diese behaupten wir nur, die allgemeineren Grundsätze seien allen Menschen irgendwie bekannt. In den einzelnen Schlussfolgerungen und Anwendungen kommen viele Irrtümer vor, besonders in religiösen Dingen« (I, s. 18) t. j. s obzirom na prve tri zapovijedi. Tomu treba dodati, da je baš u pogledu treće zapovijedi dekaloga pogrješno primjenjivanje njezinoga općega načela »posvetiti neko vrijeme Bogu« nesamo lako moguće, nego da je također ispravno primjenjivanje toga načela po naravi same stvari ovisno od različitih kulturnih prilika pojedinih naroda, i to naročito od konkretnoga mjerila za vrijeme i od poglavitoga gospodarskog zanimanja. Ono prvo je sasvim jasno: ne može se na pr. ostvariti sedmični praznik kod onih naroda, koji ne poznaju diobu vremena na sedmice, kako je to slučaj kod pretežne većine svih primitivnih naroda uopće. Što se pak tiče drugoga spomenutoga faktora, i njegova je uloga jasna,

¹ 3 Bde, Freiburg i. B. 1914.

kad uočimo smisao i svrhu općega načela treće zapovijedi: »posvetiti neko vrijeme Bogu«. Neposredno to naime znači: čovjek priznaje Boga gospodarom »svoga vremena« t. j. života na zemlji i svega onoga, u što troši »svoje vrijeme« brinući se za taj život, dakle: gospodarom svoga poglavitoga gospodarskoga zanimanja. Posredno još znači, da čovjek tim priznanjem ujedno moli od Boga blagoslov za to svoje poglavito zanimanje.

Drugim riječima: smisao i svrha općega načela treće zapovijedi sasvim su analogni smislu i svrsi primicijalnih i srodnih poklonstvenih, zahvalnih i umolnih (prozbenih) žrtava, kojima čovjek priznaje vrhovno Božje gospodstvo nad životnim namirnicama, dakle i nad životom samim. Razlika je samo u tome, što spomenute žrtve Bogu posvećuju plodove poglavitoga gospodarskoga zanimanja, dok Bogu posvećeno vrijeme žrtvuje nešto od samoga toga zanimanja i zato uključuje u sebi također neku pauzu, neki naročiti odmor u zanimanju čovjeka. Tu će pauzu opet sasvim prirodno ispunjavati u većoj ili manjoj mjeri ono, što je srodno s takovim vremenom, to jest spomenute žrtve ili slične svečanosti, jer jednim i drugim čovjek priznaje Boga gospodarom svoga života u njegovoj djelatnosti i u sredstvima njegovog uzdržavanja. Svakako je iz navedenoga jasno, da će i takovo vrijeme i takove žrtve ili slične svečanosti, što se tiče roka i načina provedbe, ovisiti o poglavitom gospodarskom zanimanju pojedinih naroda. Stoga je opet razumljivo, da Cathrein niti u uvodu (I, s. 11—18) niti u zaključku (III, s. 563—577) citiranoga djela ne govori napose o općenitosti etičke svijesti u pogledu treće zapovijedi dekaloga, nego ističe tu općenitost samo obzirom na »G o t t e s v e r e h r u n g« (I, s. 16—17) t. j. na prve tri zapovijedi zajedno tako da konačno veli: »Alle Völker ohne jede Ausnahme haben irgendeine Religion... alle Glauben an überirdische unsichtbare, persönliche Wesen, von denen sie sich abhängig wähnen und die zu versöhnen oder günstig zu stimmen suchen. Zu diesem Zweck haben sie ihren Zeremonien, Opfer, Gebete, Feste, Zaubermittel, Festengebote u. dgl... (III, s. 568).

Međutim to ipak ne znači, da u tom pogledu vlada beznadni kaos među narodima. Konkretna su pitanja na mjestu, ali u odgovoru na njih treba računati s navedenim razlikama. Kad se dakle pita, da li »postoje takvi sveti dani ujedno i kao i dani poćinka i odmora kod svih naroda«, onda se može odgovoriti samo ovako: kod svih naroda postoji neko »sveto vrijeme« u najširem smislu, a s njime je spojen također i neki poćinak s religijskim znaćenjem.

Ne može se naime inzistirati na općenitosti svetih dana u smislu toćno određenih dana, koji bi dali pomišljati na okvir nekoga sistematskoga astronomskog kaledara. Takvi »sveti dani« sigurno nijesu općeniti, kao što nije općenito poznat niti takav astronomski kalendar, koji pretpostavlja veliko pozitivno znanje i prema tome također i dugotrajno opažanje razlićitih pojava na nebeskom svodu. Zato se na pitanje: da li je tjeđan od sedam dana općenita ili samo sporadićna pojava u ćovjećanstvu, mora odgovoriti: nije niti jedno niti drugo. Nije općenita pojava, jer diobu vremena na sedmice ne poznaje pretećna većina svih primitivnih naroda uopće. Nije niti sporadićna pojava, jer mjerenje vremena sa sedmicama imade svoje prilićno toćno određeno kulturno-historijsko mjesto u ljudskom rodu, i to u vezi nesamo s napretkom astronomskog znanja nego i s razvitkom poglavitoga zanimanja u brizi za život na zemlji t. j. s razvitkom gospodarstva, koje se Bogu posvećuje posredstvom nekoga »svetoga vremena«, odnosno s kojim se Bog također priznaje vrhovnim gospodarom života na zemlji. Dioba vremena i s njome u vezi određivanje »svetoga vremena« oćituju izvjestan razvitak, koji je u znatnoj mjeri paralelan s historijskim razvitkom astronomskog znanja i gospodarske djelatnosti, tako da se baš u tom paralelizmu smije nazrijevati poslušnost naravnom zakonu u smislu temeljnoga naćela treće zapovijedi dekaloga.

To će se vjerojatno moći još jaće naglasiti, kad taj paralelizam bude ispitan u svim detaljima kod svih primitivnih i kasnijih naroda. Valja naime istaći, da je etnologija jedva poćela sistematski i komparativno ispitivati diobu vremena i »sveta vremena« kod primitivnih naroda. Zapravo imade takovih studija dosada samo za podrućje Afrike, gdje se uostalom više ili manje jednolićno opetuju isti »kulturni okruzi«,

koji se dadu ustanoviti i u drugim kontinentima. To su studije, što ih je objelodanio učenik bečke kulturno-historijske škole W. Hirschberg: *Die viertägige Marktwoche in Afrika*²; *Bemerkungen zum Kalender einiger südnilotischer Stämme* (ib., Bd. XXV, 1930, s. 316—321); *Der Mondkalender in der Mutterrechtskultur* (ib., Bd. XXVI, 1931, s. 461—467). Za ostale kontinente trebalo bi dakako još ispitati neposredne etnografske izvore o pojedinim primitivnim narodima. To je posao za jedan čitav ljudski život. Čekati dakle valja na slične sintetičke studije. Za kalendare civiliziranih naroda danas je najveći stručnjak Fritz Röck, direktor etnološkoga muzeja i docent filozofskoga fakulteta u Beču, koji je objelodanio cijeli niz komparativnih studija iz toga područja.

Evo nekih konkretnih podataka o spomenutom paralelizmu, u glavnome prema studijama Hirschberga o Africi uz neke nadopune ili primjere iz drugih kontinenata i prema jednoj više sintetičkoj studiji Röcka.

I.

PRETEŽNA VEĆINA PRIMITIVNIH NARODA UOPĆE.

To su svi najstariji i svi srednje primitivni (primarni i sekundarni) narodi i djelomice najmlađi ili tercijski primitivni narodi. Svi ovi narodi poznaju samo »godinu prirode« (Naturjahr) t. j. razdiobu vremena prema velikim godišnjim promjenama na zemlji u neposrednoj okolini. Te su promjene dakako različite u tropskom, umjerenom i polarnom pojasu, a u okviru tih promjena sveto se vrijeme određuje u vezi s religijskim činima, kojima posvećuju Božanstvu svoje određeno gospodarsko zanimanje. Osim toga služe i faze mjeseca u manjem ili većem broju kao neko sasvim opečnito mjerilo vremena t. j. bez nekoga kalendarskoga sistema, tako da ne poznaju niti lunarne godine niti tjedana s nekim određenim brojem dana; najčešće razlikuju i vlastitim imenima označuju mlađ i uštap, ali ne broje niti dane između jednoga i drugoga niti njihovo opetovanje unutar jedne godine prirode (isp. A. XXVI, s. 462—463).

² Anthropos, Bd. XXIV, 1929, s. 613—619.

1.) Najstariji primitivni narodi.

To su skitalački lovci, dakle narodi s gospodarstvom, koje nije vezano o sistematski kontinuirani ili uopće sistematizirani rad nego ili teče iz dana u dan ili pravi neke pauze, već prema uspjehu lova sabiranja divljih bilina, poglavito prema većem ili manjem bogatstvu prirode u pojedinim geografskim zonama i prema godišnjim doba u istoj zoni. Ovi narodi imaju samostalne nazive većinom samo za brojeve 1 i 2, neki još i za 3, a tek najmlađi njihov ogranak također za 4 i 5. Ali zato sele poprečno svakih 3 do 15 dana.

Ovi narodi prinose Najvišem Biću (u monoteističkom smislu) primicijalne žrtve, i to najčešće prigodne lovačke, t. j. kadgod ulove veću zvijer; neki osim toga također više ili manje sezonske biljevne primicijalne žrtve, t. j. kad dozore plodovi pojedinih hranjivih divljih bilina. »Sveto vrijeme« kod onih prvih je veći ili manji dio onoga dana, kad takovu lovačku žrtvu prinose, i to redovito samo za pojedinu familiju, onu naime, kojoj pripada lovac, redovito otac kao glava male porodice. Kod biljevnih pak primicijalnih žrtava »sveto vrijeme« traje barem jedan čitavi dan, i to redovito za čitavu zajednicu, za veći ili manji broj malih porodica, koje se zajedno skiću na istom teritoriju. Značajno je nadalje da Pigmejci Aeta na Filipinima imaju posebnu molitvenu svečanost, koja traje cijelu jednu noć, i koju neke porodice obavljaju poprečno svaki mjesec. Slične se svečanosti daju ustanoviti kod nekih centralnih Kalifornijanaca.

Osim toga valja u »sveto vrijeme« najstarijih primitivnih naroda ubrojiti i vrijeme, kad obavljaju inicijacije mladeži, koje su opet ili pojedinačne ili zajedničke. Prve se obavljaju u neodređenim razmacima vremena, kako već djeca dorastu u pojedinim familijama; traju po nekoliko dana kroz više godina uzastopce i uključuju u sebi »sveto vrijeme« samo za dotičnu porodicu. One druge se upriličuju u više ili manje redovitim rokovima; u centralnoj Kaliforniji svake godine, u južnom okrugu u više godina jedamput. Traju kroz nekoliko dana ili tjedana, u južnom okrugu nekoliko mjeseci, i povlače za sobom »sveto vrijeme« za čitavu porodicu.

2.) Srednji primitivni narodi.

Ovi predstavljaju tri sasvim različita i genetički međusobno neovisna, izravno i paralelno iz prakulture proizašla tipa gospodarstva i religije, pa tako i »svetoga vremena«. U svom čistom ili primarnom obliku dadu se samo isporodbom rekonstruirati, jer ih danas nalazimo gotovo isključivo u sekundarnim oblicima, t. j. nakon što su već jedni na druge utjecali u većoj ili manjoj mjeri. Za njih su općenito govoreći karakteristični sezonski gospodarski poslovi, pa im je takovo i »sveto vrijeme«.

a) **Nomadski stočari.** To su u prvom redu Samojedi i Turkomongoli u pradomovini svih nomadskih stočara, u središnjoj Aziji, sa stokom sobova i konja. Oni su blizu primarnom obliku, ali ipak već s mnogim tuđim primjesama. Po svojoj su religiji najbliži najstarijim primitivnim narodima. Imadu ideju Najvišeg Bića u monoteističkom smislu pod imenom »Nebo«, komu još prinose prigodne lovačke primicijalne žrtve ili sasvim slične žrtve od domaće stoke. Njihova specifična oznaka u tom pogledu jesu velike rano proljetne, ljetne i jesenske zajedničke svečanosti s različitim nekrvnim žrtvama, molitvama, pjesmama, gozbama i igrama, i to u vezi s godišnjim seobama i radovima oko stoke. To su uistinu »sveta vremena«, s kojima posvećuju svoje gospodarsko zanimanje, moleći za blagoslov u stočarstvu. U njima se nalaze još i tragovi prakulturnih inicijacija mladeži. Uporedo idu slične svečanosti pojedinih velikih familija, zadruga, koje ih obavljaju svaka za sebe tijekom proljeća, ljeta i jeseni, tako da mjestimice, gdje ih upriličuju više ili manje susljedice, ova tri godišnja doba bivaju protkana cijelim nizom »svetih dana« (isp. n. pr. Lehtisalo i K. Donner za Samojede, Verbickii i Radlov za Altajske Turke, Sjeroševskii i Jochelson za Turke Jakute na Leni, Banzarov za Mongole idr.).

Susljedni niz familijarnih svečanosti gotovo je sasvim ustaljen kod onih nomadskih stočara, koji su već više pomješani sa zemljodjelicima i goje rogatu stoku (goveđo i koze). Tako naročito kod Hamita Gala u jugoistočnoj Africi, od južne Abezinije do ekvatora. Njihova poglavita i najmarkantnija vjerska svetkovina Vadadija (od »vada« savez, dakle Vadadija jest nešto kao obnova saveza s Bogom). Svojim ritualom veoma sjeća

na proljetne i ljetne svečanosti nomadskih stočara središnje Azije, a obavljaju je cijeli krajevi, pojedina sela i pojedine porodice, i to u posljednjem slučaju tako, da uopće u svakom selu sve familije (upriličuju jedna za drugom svoju Vadadiju moleći za blagoslov u stočarstvu i u porodičnom životu. Osim toga prinose različite žrtve u proljeće (ožujak i travanj) i u jesen (studen i prosinac), u vrijeme velikih kiša (srpanj i kolovoz), za sjetve i za žetve (od konca listopada dalje). Sve su to »sveti dani.«³

b) Totemistički lovci, obrtnici i trgovci. Oni, koji su bliži svom primarnom obliku (jednom između najvećih problema etnologije, kao i njihova pradomovina, valjda negdje u području Himalaje), zanemaruju prakulturni i nomadsko stočarski kult Najvišeg Bića u monoteističkom smislu i zamjenjuju ga kultom Sunca, i to dnevnog Sunca, a uporedo ide kult određenih životinja (totema, odakle ovim lovcima i ime) u određenom teritoriju. Taj kult sačinjavaju više ili manje sezonski i zajednički magični obredi u vezi sa parenjem poglavitih totema (odakle opet potječu odurni seksualni izgredi, povezani također s njihovim posebnim tajnim inicijacijama za mladiće, na kojima vrše obrezanje i slične operacije), s lovom na toteme i sa trgovačkom izmjenom takove lovine, a sve to prate različiti »tabu« (zabrane) u pogledu lovacu, njihovih ukućana, lovišta i vremena lova.

Gdje su pomiješani s prvobitnim zemljodjelicima, a to su više ili manje već svi današnji totemisti, tu imade također biljevnih totema i za to još više magičnih obreda i tabuiranog, dakle »svetog vremena«. Ovamo idu naročito ceremonije zvane Intichiuma u srednjoj i sjevernoj Australiji, a sasvim srodne ceremonije, zvane Neerew, ustanovljene su nedavno na novo-hebridskom otoku Malekula u istočnoj Melaneziji.⁴ Kod ovih pomiješanih totemista nastaju također miti, priče i kultovi mjesečnog i godišnjeg sunca t. j. sunca u snošaju prema fazama mjeseca i prema velikim godišnjim doba, a da ipak još ne poznaju niti lunarne niti solarne godine u astronomskom smislu.

³ Vidi: P. W. Schmidt, Die Religion der Galla, Annali Lateranensi, Vol. I, Città del Vaticano 1937, s. 32—33, 36—39, 43, 45, 46.

⁴ A. B. Deacon, Malekula — a vanishing people in the New Hebrides, London 1934, s. 594—613.

c) Matrijarhatski zemljodjelci. Oni, koji su bliži svom primarnom obliku zanemaruju također prakulturni i nomadsko-stočarski kult Najvišeg Bića u monoteističkom smislu, ali ga zamjenjuju kultom Mjeseca. I tu još imade glavnu ulogu »godina prirode«, i to prema njihovom više ili manje priprostem vrtlarstvu i ratarstvu s motikom. To je t. zv. »Hackbau« s »Rodungswirtschaft«, t. j. zasađivanjem ili zasijavanjem šumskih krčevina, koje treba i u tropskim krajevima mijenjati svakih 2—3 godine, jer još ne poznaju gnojenja zemlje, tako da su to zapravo nomadski zemljodjelci. Njihov je godišnji ciklus dosta analogan »godini prirode« nomadskih stočara. Tako u tropskim krajevima odakle su i potekli prvi matrijarhatski zemljodjelci, pobliže iz krajeva negdje oko Prednje Indije, razlikuju u glavnome najprije sušno i kišno doba, a unutar tih doba tvore daljnje odsjeke različiti poslovi zemljodjelstva: krčenje šume, sađenje ili sijanje kultiviranih bilina, zrijeenje njihovih plodina, početak i svršetak žetve. Svi su ti poslovi popraćeni s većim ili manjim svečanostima, koje se sastoje od žrtava, molitava ili sličnih ceremonija, pomiješanih s magijom, i to što dalje sve više, jer baš unutar matrijarhatskih zemljodjelskih kultura, naročito nakon njihovog miješanja sa totemistima, nastaju ezoterijski kultovi, koji se osnivaju na mitima o Mjesecu Praocu i na ljudskim žrtvama, i kojih ritual kasnije prelazi u javnost i u cijelu zajednicu. A te su svečanosti ujedno i »sveta vremena«.

Donosim dva primjera o tome, jedan iz stepnog područja istočne Afrike, a drugi iz šumskog područja južne Azije. Kod južnih Nilota ili t. zv. Nilotahamita u području britske i nekadanje njemačke Istočne Afrike, i to kod naroda Suk, siju dvaput u godini, pred veliko i malo kišno doba, otprilike u travnju i studenom, a na početku tih poslova obavljaju različne ceremonije. Tako prije prvog sijanja mole za kišu, koja imade uopće veliku ulogu u religiji svih Nilota. Kod samih Suk su Mjesec i Kiša sinovi Vrhovnog Božanstva. Vjerojatno su prije i Suk kao tipični ratari s motikom počinjali svoju »godinu prirode« sa sijanjem svoje poglavite žitarice (prosa), jer je to karakteristika svih ratara s motikom (A. XXV, s. 319). Kod sjevernih Nilota u istočnom Sudanu, i to kod naroda Šiluk razlikuju devet godišnjih doba, očito u vezi s njihovim ratarstvom, jer Frobenius izvješćuje: »Nach der alles

beherrschenden Sorghumpflanze (afrički proso) regeln die Priester das Jahr, die Frühjahrs, — Sommer — und vor allem Herbstfeste . . . Die wichtigste Aufgabe der Priester ist Ausführung der Jahreszeiten und der Ernte — und Saatopfer« (ib., s. 320).

S tim se opet uglavnom podudara razdioba »godine prirode«, odnosno ciklus ratarskih svečanosti kod Angami-Naga (iz jezične grupe Tibeto-Birmana) u Asamu (skrajnji sjeveroistočni dio Prednje Indije na donjem tijeku Brahmaputre): u našu veljaču ili ožujak pada svetkovina za zdravlje cijele porodice u idućoj godini (prirode); u travnju se slavi svršetak zasijavanja šumske krčevine (prosom i jednom vrsti riže); svetkovina u lipnju markira presađivanje uzgojenih strukova druge vrsti riže u natopljena polja (ta je vrst ratarstva etnološki najmlađeg datuma); u rujnu su dvije svetkovine, jednom popraćuju čišćenje selskih puteva i grobova, a u drugom hoće očuvati usjeve riže od poljskih miševa i štakora; u naš listopad opet dolaze dvije svetkovine, kojima započinju žetvu prosa i žetvu »suhe riže« u šumskim krčevinama; pet dana iza druge svetkovine u listopadu obavljaju ceremonije za očuvanje »vodene riže« u njezinom sazrijevanju od tuče; u studenom se slavi početak žetve »vodene riže«; u prosincu su opet dvije svetkovine, prvom slave svršetak sazrijevanja ove riže, a drugom svršetak njezine žetve i uopće svršetak sabiranja plodova od cijele godine.⁵ Značajno je također, da je većina navedenih svetkovina popraćena (ib.) sa više ili manje dana zvanih »pena« t. j. takovih, u kojima je cijeloj zajednici kao cjelini zabranjen svaki posao u poljima (ib., p. 192—193).

Slične ratarske svetkovine poznaju i urođenici Indonezije.⁶ Srodne, ali starije i većinom još ezoterijske (vidi gore) vrtlarske svetkovine nalazimo u starijim matrijarhatskim kulturama Melanezije (isp. n. pr. A. B. Deacon, p. 175, 640—645, 657—659), dok se opet jedne i druge susreću i u matrijarhatsko-zemljodjelskim kulturama Južne i Sjeverne Amerike.

⁵ J. H. Hutton, *The Angami Nagas*, London 1921, p. 197—199.

⁶ Isp. n. pr. F. — C. Cole, *The wild tribes of Davao district-Mindanao*; of Field Museum of Natural History, *Anthropol. Series*, Vol. XII/2, Chicago 1913, p. 85—89, 111—120 (ljudske žrtve), etc.

Međutim u ovim kulturama, koje su sve od reda karakterizirane kultom Mjeseca-Praoca ili Mjeseca-Pramajke, sasvim razumljivo počinje također intenzivnije opažanje i mjerenje vremena prema fazama Mjeseca. Kako je već općenito rečeno u uvodu pod I., interes za promjene na Mjesecu postoji kod cijele ove grupe primitivnih naroda, dakle i kod najstarijih primitivnih naroda, pa razlikuju veći ili manji broj faza Mjeseca, naročito mlađ i uštap (A. XXVI, S. 462—463). A slično je kod nomadskih stočara (i totemista). Kod matrijarhatskih zemljodjelaca taj je interes znatno pojačan, i to poradi kulta Mjeseca kao izvora sve plodnosti na zemlji.

Odatle potječe naročito neka svetkovina većih ili manjih razmjera, kojom slave svaku pojavu mlađa. Ta je osobito razvijena kod ovakovih naroda u Africi (ib., S. 464—466 f.). Nešto slično se nalazi i kod Angami-Naga u Asamu, jer dani interlunija t. j. između zadnjeg srpa na istoku i prvog srpa na zapadu za njih su »penna« (Hutton, l. c., p. 193; vidi gore). Svetkovinu mlađa poznaju matrijarhatski zemljodjelci i u Melaneziji (n. pr. na Novoj Irskoj u susjedstvu Nove Gvineje), a svetkovina te vrsti u jugoistočnoj Australiji (A. XXVI, S 463) očito potječe iz istog izvora, premda je u taj kraj zemlje neka stara matrijarhatska kultura dospjela bez zemljodjelstva. Ista je svetkovina opet veoma raširena u Sjevernoj Americi . . .

Osim toga su u cijelom cirkumpacifičkom području matrijarhatsko-zemljodjelskih kultura i njihovih degeneriranih ostataka mnoge svetkovine, osobito one ezoterijskog značaja (u tajnim društvima i srodnim prethodnim ili susljednim organizacijama), vezane svojim početkom ili svojom kulminacijom ili cijelim svojim trajanjem o pojavu mlađa ili uštapa ili o cijelu jednu lunaciju t. j. od prvog srpa na zapadu do zadnjeg srpa na istoku ili o njezinu prvu ili drugu polovicu, i to većinom opet u vezi sa određenim zemljodjelskim poslovima, dakle padaju i u određeno godišnje doba. Tako je to kod Marind na jugozapadu Nove Gvineje (u tajnim društvima sa ljudskim žrtvama!), kod nekih plemena na Gazelinom poluotoku Nove Britanije u susjedstvu Nove Gvineje (opet u jednom tajnom društvu!), na novo-hebridskom otoku Malekula (Deacon, l. c. 641, 645, 658, vidi gore spomenute vrtlarske svetkovine), kod Uitoto u području gornjeg tijeka Ama-

zona u Južnoj Americi, kod Neo-Eskima Alaske, kod Itelma na poluotoku Kamčatki, kod nekih plemena na Formozi i Floresu u Indoneziji i dr. . . Ta je praksa opet sasvim razumljiva, jer je samo posljedica kulta Mjeseca kao i redovita svetkovina mlada.

Oboje pak zajedno postepeno je navelo ove narode na to, da broje čitave lunacije unutar jedne »godine prirode« i tako mjere vrijeme sa »mjesecima u najširem smislu. Pri tome ne broje dane od mlada do mlada niti poznaju kakove tjedne, a i broj »mjeseci« (lunacija) unutar jedne »godine prirode« istom se postepeno ustaljuje, i to vjerojatno nakon miješanja matrijarhatskih zemljodjelaca sa totemistima, koji unose u tu mješavinu kult Sunca i, prelazeći od kulta »dnevnog« Sunca na kult »mjesečnog« i »godišnjeg Sunca (vidi gore pod b!), pomalo pretvaraju »godinu prirode« u solarnu godinu u najširem smislu.

Tako matrijarhatski zemljodjelci Wamakonde, pleme Negera Bantu u južnom dijelu nekadašnje njemačke Istočne Afrike, dijele godinu uopćeno u lunacije, ali ne očituju poznavanje određenog broja takovih »mjeseca« unutar neke vrsti godine, a pojam tjedna im je sasvim nepoznat (A. XXVI, S. 463). Slično je i kod različitih plemena Negera Bantu u području Konga i u portugalskoj koloniji Angola (ib., S. 464, 465). Neki između ovih ipak već broje 12 lunacija u jednoj »godini« (ib. 464). A takova se »lunarna godina« nalazi i kod svih Nilota, južnih i sjevernih (A. XXV, S. 319, 320). Isto tako i kod Angami-Naga u Asamu (Hutton, 1. c. p. 411) i kod njihovih srodnika Lhota-Naga (J. P. Mills, *The Lhota Nagas*, London 1922, p. 226). Kod ovih posljednjih se još jasno vidi, da je temelj ovog dijeljenja vremena zapravo agrarna »godina prirode«: nesamo gotovo svih 12 »mjeseci« nose imena u vezi sa zemljodjelstvom (slično je i kod Nilota Nuer, A. XXV, S. 320, a isporodi također naša imena travanj, lipanj, srpanj, kolovoz, rujana i listopada!), nego također isti »mjesec« pada u različito vrijeme u pojedinim selima njihovog područja, jer prema toplijoj ili hladnijoj klimi u pojedinim selima stanje usjeva je u isto doba različito (Mills, 1. c. 227). I Lhota i Angami dodaju svojoj »godini« od vremena do vremena trinaesti »mjesec«, da time izravnavaju razliku između svoje nove »lunarne godine« i stare »godine prirode«, i to

Lhota »kadgod je potrebno« (Mills, p. 226 s.), a Angami »svake treće ili četvrte godine« (Hutton, p. 411 s.). Međutim baš kod Angami svaki mjesec »po pravilu« broji 30 dana (ib.), što je očito istom u novije doba preuzeto od mlađih susjeda (Hindusa) i nikako ne zahtijeva svake treće ili četvrte godine doatak od čitavog 30-dnevnog mjeseca. Zato izvjestitelj (Hutton, p. 197, nota 1) kaže: »Teško je uvidjeti, kako tu pomaže umetak cijelog mjeseca, ali to je vjerojatno samo prigoda, da se počne iznova brojiti (mjesece) u pravo doba (t. j. u određeno doba godine prirode prema određenom ratarskom poslu! A. G.). Brojenje obavljaju stari muževi, koji u tome nijesu jasni. Prosječni Angami ne znaju o svemu tome ništa«.

Još interesantniji prijelaz iz ratarske »godine prirode« u lunarnu godinu očituju Toba-Batak na Sumatri u Indoneziji: imadu naime u jednoj lunarnoj godini dvije ratarske »godine«. Ove dvije »godine« računaju se prema sijanju, rastu i zrijenju kukuruza i riže: prva traje tri do četiri mjeseca, a druga šest do osam mjeseci. Obadvije zajedno daju lunarnu godinu sa 12 mjeseci. Međutim u dnevnom životu računaju samo sa »godinama kukuruza i riže«. Lunarnu pak godinu određuje čarobnjak (Datu), koji iz položaja Mjeseca prema Zvijezdu Škorpiona ustanovljuje početak godine i onda prema potrebi za izravnjanje godišnje razlike umeće 13. »kratki mjesec«. Razdiobu mjeseci u tjedne i dane preuzeli su u novije doba od kolonista Hindusa.⁷ Sasvim isto kombiniranje »godine prirode« sa lunarnom godinom, istu vezu sa zemljodjelstvom (kultiviranjem jamsa t. j. vrsti gomoljika kao krumpir), iste »specijaliste« za određivanje početka lunarne godine i za brojenje i izravnjanje mjeseci (čarobnjake naime, koji na rovašu vode računa o pojavama mlađa i uštapa) i naročito isto nazivanje »mjeseci« prema poslovima oko jamsa i prema fazama njegovog razvoja (od krčenja prašume sve do vremena, kad u zadnjem t. j. trećem »mjesecu« iza berbe grane jamsa »postanu kao ljudske kosti« t. j. tvrde), dakle sve kao kod Naga u Asamu i kod Batak na Sumatri, imadu također plemena novo-hebridskog otoka Malekula u istočnoj Melaneziji (Deacon, p. 175, 641.).

⁷ E. M. Loeb, *Sumatraits history and people*; Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik, Bd III, Wien 1935, p. 36—37.

II.

TERCIJARNE ILI NAJMLAĐE PRIMITIVNE, PROTOHISTORIJSKE I STARE HISTORIJSKE KULTURE.

Tu se ostvaruje organsko miješanje i postepeno amalgamiranje svih triju tipova ekonomije srednjih primitivnih kultura. Tu istom nastaje pravo sjedilačko ratarstvo, jer se uvodi gnojenje obrađenog zemljišta. Tu istom nastaje kontinuirani dnevni rad, jer se sastaju sva tri poglavita ekonomska zanimanja. Tu nastaju osim toga i gradovi i države sa proširenim staleškim, trgovačkim i političkim životom. I tu se istom počinju brojiti tjedni i dani u mjesecu. Konačno tu nastaju i pravi kalendari, koji su izgrađeni na matematičko-astronomskoj podlozi t. j. apstrahiraju od »godine prirode« i od pojave mlađa u brojenju mjeseci, tjedana i dana, jer tu ovi teku prema sistematskom računu. Ali tjedni su isprva još raznovrsni: imade četvrtica, petnica i šestnica, da postepeno prevlada sedmica, a da »usput« ne manjka niti osmica, devetnica i desetnica.

1.) Tercijarne ili najmlađe primitivne kulture. Čini se, da je najstariji pravi matematičko-astronomski kalendar, koji je nastao u ovim kulturama i prema tome je uopće najstariji, obuhvatao solarno-lunarnu godinu s ovom razdiobom: 13 mjeseci, svaki mjesec sa 28 dana, razdijeljenih u 7 tjedana po 4 dana, ukupno 364 dana s dodatkom od jednoga tjedna (četvrtice) svake četvrte godine, čime se dobije izravnaje sa čistom salarnom godinom od 365 dana. Takva je naime godina poznata u zapadnom Sudanu u Africi t. j. u tipičnom području tercijskih primitivnih kultura, odakle se proširila do područja donjeg Konga i do Laonga (A. XXIV, s. 613, 614—616). Značajno je za ovaj tjedan od četiri dana, da imade izraziti trgovački značaj: svaki se četvrti dan obdržaje naime sajam u nekom određenom mjestu dotičnoga kraja (ib.). Ali taj dan sajma ujedno je i »dan mirovanja« (od posla) i nosi značaj »nedjelje«, barem mjestimice u navedenom području (ib. s. 614, 615, 616).

Važno je ustanoviti, da je u zapadnom Sudanu, dakle u ishodištu ovoga kalendara za Afriku, broj četiri uopće »sveti broj« (ib., s. 617). To naime ne daje samo sakralni karakter

četvrtnici nego također čini vjerojatnim, da je ovakav tjedan bio nekoć poznat i u Sjev. Americi, gdje je broj četiri također »sveti broj« i imade u kultu veoma veliku ulogu, i gdje barem neka plemena poznaju godinu sa 13 mjeseci po 28 dana. Ovamo bi se četvrtnica bila proširila iz tercijalnih primitivnih kultura i visokih civilizacija Srednje Amerike, gdje je danas doduše više nema, ali odakle je kasnije isto tako prešao u Sjev. Ameriku tjedan od 7 dana u vezi s istom godinom od 13 mjeseci po 28 dana, kako će još dalje pod 2. biti navedeno. Spoj tercijalnih primitivnih kultura zapadne Afrike i Srednje Amerike prolazi i u tom pogledu kroz istočnu Afriku i južnu Aziju. U istočnoj Africi imadu još danas četvrtnicu Hamitoidi Kikuju u području Velikih Jezera i Kafičo ili Gongga u jugozapadnoj Abesiniji (ib., 5.616). Odatle bi se dalo zaključiti, da je četvrtnica prije bila poznata također svim Hamito-Semitima, dakle i u Prednjoj Aziji. Svakako je takav tjedan poznat u srcu južne Azije t. j. u Asamu, i to u području naroda Khasi, koji valja pribrojiti tercijalnim primitivnim kulturama: u jednom njegovom kraju (War) obdržaje se sajam svaki četvrti dan.⁸ Kako su Khasi ogranak rastrgane i po cijeloj Prednjoj i Stražnoj Indiji rasijane jezične grupe Austro-Azijata, koji su opet jezično srodni sa Austronezijcima Indonezije, Melanezije, Mikronezije i Polinezije, od kojih veliki dio Indonezijanaca i svi Mikronezijci i Polinezijci također pripadaju tercijalnim primitivnim kulturama, to je vjerojatno nekoć i ovima bila četvrtnica poznata i preko njih dospjela u Srednju i Sjevernu Ameriku. Međutim su danas u tim krajevima, kao i kod većine naroda Khasi, na snazi ili u ostacima dva druga kalendara, koji su se iz opisanog solarno-lunarnog kalendara razvili u protohistorijskim kulturama Prednje Azije i odatle proširili opet sve do zapadnog Sudana i do Srednje i Sjeverne Amerike (vidi 2).

Pored solarno-lunarnog kalendara (13×7×4) nastaje u tercijalnim primitivnim kulturama također čisti solarni kalendar: godina imade 12 mjeseci, svaki mjesec 30 dana, koji su podijeljeni u 6 petnica (ili sporadično u 5 šestnica), ukupno 360 dana sa dodatkom od jednog tjedna (petnice) svake godine; to su t. zv. epagomene kao »nesretni« ili »beskorisni i

⁸ P. A. D. Gurdon, *The Khasis*, London 1907, S. 190.

bezimeni« dani. I takav je kalendar nekoć morao proputovati cijeli gore opisani put: njegovih tragova imade naime kod Yoruba u zapadnom Sudanu (A. XXIV, s. 613—614), a sigurno je postojao u Starom Orijentu sve do Indije, zatim na Havajima u Polineziji i u Sjevernoj Americi.⁹ Međutim u Srednjoj Americi ta se čista solarna godina dijelila u 18 mjeseci po 20 dana (plus dodatak od 5 »beskorisnih« dana), a takova razdioba nije dosada nigdje drugdje nađena (ib., s. 48). S druge strane opet petnice uporedo sa osmicama nastaju u jednom od dvaju gore spomenutih kalendara protohistorijskih kultura, o kojima sada poblize.

2.) Protohistorijske i stare historijske kulture. Ove se kulture ili »visoke civilizacije« razlikuju od tercijarnih primitivnih kultura zapravo samo izumom pisma i širom ili jačom izgradnjom države. Apstrahirajući od sporadičnih više ili manje lokalnih i kasnijih desetnica u perzijsko-arapskom kulturnom okrugu sa djelomičnim utjecajem u istočnoj Africi (A. XXV, s. 317, 318) i devetnica kod (nekih) Arijaca (Röck, usmeno g. 1922 u Beču), nastaju u protohistorijskim kulturama Mezopotamije kalendari sa osmicama i sedmicama, prvi u Elamu, drugi u Babilonu, odakle su se opet proširili do skrajnjeg zapada i istoka. Oba su se razvila iz opisanog solarno-lunarnog kalendara, ali na različite načine: prvi je iz njega izveden samo analogijom na sasvim novom temelju, a drugi je naprosto njegova kopija uz neke izmjene.

Elamski je kalendar naime faktično osnovan na trajanju ophodnje planeta Venere oko Sunca, ali odatle je uzeo samo broj dana u godini, dok je njihovu razdiobu u mjesece i tjedne izveo analogijom iz solarno-lunarnog kalendara, kako je to dokazao Röck (Kalender . . ., 1. c., S. 52—54). Kako je međutim ta ophodnja dvostruka, prividna ili sinodička i prava ili siderička, to su nastale različite Venerine godine i različita razdioba u mjesece i tjedne. Potpuna sinodička ophodnja t. j. vrijeme između dviju susjednih istoimenih (donjih ili gornjih) konjukcija između Venere i Sunca traje 584 dana. Takova je godina bila poznata svakako u Srednjoj Americi (da li i u Elanu, odakle je Venerin kalendar kao takav došao onamo, ne

⁹ Fr. Röck, Kalender und Weltbilder der Tolteken als Zeugen verschollener Kulturbeziehungen zur Alten Welt; Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd 52, 1922, S. 48, 54.

kaže Röck izričito), ali upotrebljavana samo u čisto astronomsku svrhu (ib., S. 48). U ritualne i astrološke svrhe se upotrebljava Venerina godina, koja je obuhvatala polovicu sinodičke ophodnje t. j. vrijeme između dviju susjednih raznoimenih konjunkcija (jedne donje i jedne gornje ili obratno) i prema tome trajala 292 dana, koji su onda bili razdijeljeni (analogno solarno-lunarnom kalendaru!) u 9 mjeseci po 4 tjedna od 8 dana, dakle po 4 osmice, sa godišnjim dodatkom od 4 dana, odnosno u 5 mjeseci po 32 i 4 mjeseca po 33 dana. To je svakako bio glavni kalendar u Elamu (ib., S. 65, 83). Ali siderička ophodnja Venere, koja traje 225 dana, također je došla u obzir. Ona daje 7 mjeseci po 4 osmice ili, na temelju jače imitacije mlađeg ili babilonskog solarno-lunarnog kalendara, 8 mjeseci po 4 sedmice, sa godišnjim dodatkom od 1 dana (ib., S. 52). Da li je takav kalendar uistinu bio i praktički upotrebljavan, ne mogu razabrati iz Röckovog razlaganja, ali danas još postoji kod Joruba u zapadnom Sudanu godina od 224 dana, razdijeljenih u 14 mjeseci po 4 četnice (A. XXIV, s. 614), dakle analogno starijem solarno-lunarnom kalendaru. U visokim pak civilizacijama Sjeverne Amerike nastao je Venerin kalendar, glasoviti Tonal-amatl, koji je služio isključivo u ritualne i astrološke svrhe i računao sa godinom od 260 dana kao sredinom između polovice sinodičke ophodnje Venere (292 dana) i njezine sideričke ophodnje (225 dana). Tako barem Röck (1. c., s. 53) tumači postanak ovog sasvim neobičnog trajanja godine. A taj Tonal-amatl sa godinom od 260 dana dijelio se opet na tri različna načina, od kojih je svaki bio upotrebljavan: ili (najobičnije) u 13 mjeseci po 4 petnice, dakle analogno čistom solarnom kalendaru, ili (rjeđe) u osam mjeseci po četiri osmice sa godišnjim dodatkom od 4 dana ili (dosta često) u $\frac{4}{1}$, svaka četvrt sa 2 mjeseca od 30 i 35 dana, podijeljenih u 6 i 7 petnica ili 5 sedmica (ib., 49, 52, 53, 83). Ostaci pak različitih Venerinih godina i njezinih razdioba, naročito osmica t. j. tjedan od 8 dana kao najkarakterističniji elemenat Venerinih kalendara, dadu se baš zaslugom Röckovih istraživanja ustanoviti na cijelom putu između Srednje Amerike i Elama, ali u istinu i preko Elama dalje na zapad sve do zapadne Afrike: tako u Polineziji i kod Malaja, naročito na Javi, zatim u Stražnjjoj Indiji i kod većine Khasi u Asamu (i tu baš osmica u opreci sa izoliranom četvrtnicom u jednom njihovom kraju

War, vidi gore), kod prebudističkih arijskih Inda i u budizmu, u Avesti Iranaca i kod Parza, u Siriji i u islamu (ib., S. 54—65, 82—83), konačno svakako još i u zapadnoj Africi (i tu opet baš osmica), poblize u zapadnom Sudanu kod plemena oko Benina i u Kamerunu (A. XXIV, S. 615, 616).

Babilonski kalendar jest isti onaj solarno-lunarni kalendar, koji je nastao već u tercijarnim primitivnim kulturama i računa sa godinom od 364 dana, podijeljenih u 13 mjeseci po 28 dana, ali ovi se ne raspadaju kao ondje u 7 četvrtica, nego su grupirani u 4 sedmice. Takav je kalendar bio poznat, pored čisto solarnog i raznovrsnog Venerinog kalendara, u cijelom starom Orijentu t. j. u Egiptu, Mezopotamiji, Iranu, (Indiji), Kini i Japanu, a isto tako i u visokim civilizacijama Srednje Amerike, ali osim toga postoji također u dijelovima zapadnog Sudana (A. XXIV, S. 619, Nota 10), u Stražnjoj Indiji, (na Javi), u Polineziji i kod nekih plemena sjeverne Amerike i Sibirije (Röck, S. 46—47, 57, 58, 59). Premda doduše nije za dotična plemena iz dvaju posljednjih krajeva sigurno, da poznaju baš sedmice u okviru godine od 13 mjeseci po 28 dana (sam Röck, S. 47, nota 2, morao se potužiti na manjkavost etnografskih podataka u tom pogledu, i to naročito »über die Art der Monate«); premda s tim u vezi opet nije isključeno, da kod dotičnih plemena Sjeverne Amerike poradi velike raširenosti i ritualne uloge »svetog broja 4« uopće u Sjevernoj Americi može u okviru ove iste godine mjesto sedmice doći u obzir i četvrtica (vidi gore pod 1.): premda je konačno sedmični solarno-lunarni kalendar mogao doći u sve navedene krajeve uistinu istom iz Babilona, jer su u glavnome iste puteve prešli različiti Venerini kalendari iz Elama, i jer je barem za jedno pleme u sjevernoj Americi, za Hopi-Pueblo u Arizoni, poradi općih kulturnih veza više ili manje sigurno, da su oni »Babilonski kalendar« primili iz visokih civilizacija Srednje Amerike; — premda dakle sa svim tim treba računati, ipak je više ili manje sigurna rasprostranjenost toga kalendara takova, te se smije zaključiti, da je on mogao nastati već u tercijarnim primitivnim kulturama, paralelno naime sa srodnim četvrtičnim solarno-lunarnim kalendarom.

Međutim je iz svega navedenoga jasno, da nije tjedan uopće niti sedmica napose nije među primitivnim narodima općenita pojava niti pripada praproculturi. To je nedavno sam P. W.

Schmidt istaknuo u vezi sa analizom izvještaja u Gen. I: »In diesem ersten Kapitel gibt es ein sicherlich wichtiges und charakteristisches Element, welches in der ethnologischen Urkultur kein Gegenstück findet, das ist die Zeitenteilung der Woche: sie wird bei keinen der ethnologisch ältesten Völker angetroffen. Sie ist jüngerer Ursprungs; auf die interessante Frage, wann und woher sie in den biblischen Schöpfungsbericht gekommen ist, soll hier nicht näher eingegangen werden.«¹⁰

Ali ne pripada sedmica, odnosno tjedan uopće, niti srednjim primitivnim kulturama, nego njihovi prvi počeci padaju u tercijarne ili najmlađe primitivne kulture, da se onda u protohistorijskim i starim historijskim kulturama sedmica nesamo postepeno proširi na račun četvrtnice, petnice i osmice nego također i ustali, a sve to u znatnoj mjeri paralelno s historijskim razvitkom nesamo astronomskog znanja nego i gospodarske djelatnosti. Baš u tom paralelizmu smije se nazrijevati poslušnost naravnom zakonu u smislu temeljnoga načela treće zapovijedi dekaloga. Tome se u potvrdu može navesti sada i ovo: kad je u mlađim historijskim kulturama konačno prevladao čisti solarni kalendar s 12 mjeseci po 30 dana (s godišnjim dodatkom od 5 dana i kasnije s razmjernom razdiobom mjeseci u dužini od 30 i 31 dan), nije primljena u taj kalendar niti petnica ili šetnica toga istoga kalendara niti petnica ili osmica Venerinih kalendara, nego je zadržana sedmica 13-mjesečnog solarno-lunarnog kalendara, premda je time nestalo svake podloge za dotadašnju općenito prihvaćenu razdiobu pojednog mjeseca u čitavi, nerazlomljeni broj tjedana, tako da ovi u tom kalendaru teku sasvim neovisno od slijeda mjeseci; time je ujedno sistematski račun definitivno prevladao »godinu prirode« i obzir na pojavu mlada. S druge strane opet baš u doba starih historijskih kultura, oko god. 1.500 prije Krista i istom tada dobiva sedmica izričitu pozitivnu Božju sankciju u Sinajskom zakonu; Mojsije pak kao pisac Geneze mogao je po Božjem nadahnuću uzeti poslije sinajske objave i s njome

¹⁰ P. W. Schmidt. Die Schöpfungsgeschichte der biblischen und der ethnologischen Urzeit; Stimmen der Zeit, Bd 134, s. 296.

u vezi sedmicu kao okvir za izvještaj u Gen. I. Historijskoj pak činjenici stalne aplikacije naravnoga zakona o nekom »svetom vremenu« u obliku sedmice u doba postignuća određenog stupnja razvoja gospodarskih prilika, koje zahtijevaju kontinuirani dnevni rad i ostaju također za budućnost, i objavi pozitivne volje Božje u istom smislu i otprilike u isto doba, pridolazi još iskustvo posljednjih vremena: od francuskih revolucionaraca uvedene desetnice morale su brzo biti napuštene, jer niti ljudi niti stoka nijesu izdržali taj omjer rada i počinka. Slično će prije ili kasnije proći i sovjetski eksperimenti u tom pogledu, kao što već postepeno moraju odustati od svojih bračnih eksperimenata, gdje se narav brže osvećuje.